

Két építész

Gottdank Tibor két építésről, illetve munkásságukról néhány év különbséggel egy-egy monográfiát jelentetett meg. A két remek, igényes, de szerény megjelenésű könyvet a szöveg közé tördelt fényképek, tervrajzmásolatok és színes képmelléklet, illetve az építészek műveinek jegyzéke és családfájuk teszik teljessé.

Vidor Emil 1867-ben, Ágoston Emil 1876-ban született (utóbbi Adlerként, majd harmincévesen magyarosítja a nevét), tehát lényegében kortársként dolgoztak. Működésük a 19. és a 20. század fordulójától, a rendkívül dinamikus budapesti városfejlődés részeként bontakozott ki.

A Pesten született Vidor hosszú életet élt, 85 éves korában hunyt el, míg a Felvidékről, Aranyosmarótról (ma Zlaté Moravce) származó Ágoston fiatalon, 45 éves korában, betegségben halt meg. 1867 a két építész számára nemcsak a kiegyezés, a pályájukat megalapozó gazdasági fellendülés és a velejáró urbanizáció miatt volt meghatározó, hanem az abban az évben született emancipációs törvény okán is, lévén mindketten származásuk és vallásuk szerint zsidók. Mindketten halálukig megőrizték vallásukat, de az emancipációs törvény szándékának megfelelően nem szenvedtek megkülönböztetést, vagyis zsidó vallású magyarként futottak be sikeres pályát.

Itt indokolt egy kitérőt tenni. Gottdank Tibor 2018-ban impozáns könyvet publikált, *A magyar zsidó építőművészek öröksége – Lajtán innen és túl* címmel, amelyben termé-

zetesen Vidor és Ágoston is helyet kapott. Nyilvánvaló más zsidó építészek örökségéről beszélni, mintha zsidó építészetéről írt volna. Közismertnek mondható, hogy a kiegyezést követő nagyjából fél évszázad hazai építészetében kiemelkedő szerepet játszottak a felmenőik révén rövid asszimilációs múltra visszatekintő német és zsidó eredetű építészek, ugyanakkor műveik a magyar épített örökség részei, nem állapítható meg róluk tervezőjük származása. Gottdank egykor azzal indokolta témaválasztását, hogy a bemutatott építészek nem mint zsidók terveztek, de zsidók voltak származás szerint, többnyire vallásuk szerint is, és akik megélték, azok voltak a sorukban: az 1938 utáni faji törvények következményei szerint.

Vidor polgári jólétben nevelkedett, az Evangélikus Főgimnáziumban végezte a középiskolát. Ágoston Emil kimondottan szegény családból indult, a szülőhelyén kezdett elemi iskola után, már pesti lakosként a mai Eötvös Gimnázium elődjébe, az egyik legjobb középiskolának tartott akkori IV. kerületi Főreáliskolába járt, a szülők a tandíjat az iskola alapjától kapott segélyből tudták biztosítani. Vidor csak rövid ideig tanult a budapesti Műegyetemen, utána különböző németországi egyetemeken folytatta, majd fejezte be tanulmányait. Ágoston kilenc évvel később itthon diplomázott építészként, aztán Olaszországban, Németországban és leghosszabban Franciaországban szerzett ismereteket, tanulmányoz-

ta az építészetet. Nem melleleg: két fiútestvére is egyetemet végzett, és lett később igen sikeres, ami azért érdemel említést, mert a szülők nem egyszerűen szegények voltak, de első generációs galíciai bevándorlók is. Bár a Vidor és Ágoston közötti különbség nem jelentős, a monográfiák tanúsága szerint soha nem dolgoztak együtt. Ugyanakkor stíláris érdeklődésükben, ennek változásában, épületeik megjelenésében könnyen fedezhetők fel párhuzamosságok.

A két kötet igen-igen alapos, közérthetően, fontoskodás nélkül, de szakszerűen beszél az építészek munkásságáról. A szerző, anélkül, hogy a köztörténet ismertnek tekinthető részleteivel foglalkozna, „hőseinek” életét, tevékenységét bemutatva érdekes társadalomrajzot is ad. Tárgyalja az építészek családi viszonyait, feltünteteti lakhelyüket, irodájukat, mindig megemlíti az épületek megrendelőit, és lehetőség szerint arra is kitér, hogy milyen kapcsolat létezett az építész és megbízója között. Ugyancsak mindig megnevezi a kivitelezőt, ha indokolt, az esetleges díszítőmunkák készítőit, az egyéb mérnöki munkák, például a statikai számítások végzőit, és arról is ír, ha az új épület helyén korábban már állt épület. A stíláris hatások elemzése mellett jelzi a külföldi analógiákat, a mintának is nevezhető alkotásokat. Ha van jelentősége, megemlíti az elkészült épületek lakóit, az átépítéseket, de például olyasmiről is részletesen beszámol, hogy honnan származik az Ágoston tervezte Astoria Szálloda neve.

Az építészeti a mérnöki tudás mellett alkotó-, művészeti tevékenység, de abban mindenképpen különbözik az individuális művészetektől, hogy csak ipari jellegű munkával és

az ennek finanszírozását fedező forrásokkal, a megrendelővel szimbiózisban működik érdemben. Pályájuk során sem Vidor, sem Ágoston nem jutott érdemi közületi megrendeléshez, egyikük sem nyert pályázaton, pontosabban Ágoston kapott helyezéseket, de terveit nem valósították meg. Csak a félreértések elkerülése érdekében indokolt rögzíteni, hogy a pályázati sikertelenségnek semmi köze a két építész származásához, de ugyanígy az általuk követett stílusokhoz sem. Ha máshonnan nem, éppen Gottdank említett 2018-as könyvéből is tudható, hogy a századforduló körül megvalósult középületek és más emblematikus épületek közül milyen sok épült zsidó származásúak pályamunkái, tervei alapján, meglehetősen eltérő stílusjegyeket felmutatva.

Vidor és Ágoston közületi megrendelések hiányában magánszemélyeknek és gazdasági vállalkozásoknak dolgoztak. A két monográfia betekintést nyújt az úgynevezett kapcsolati tőke működésébe, amelynek révén az építészek munkához jutottak, és anyagi értelemben is sikeressé váltak. Vidornál a kiterjedt rokonság és házassága különösen kedvező társadalmi beágyazottságot jelentett. Róla olvashatjuk: „Alkotásainak meghatározó hányada a gazdag magyar zsidó réteg vagyona által valósulhatott meg.” A vagyontalanként induló Ágoston is viszonylag hamar polgári jómódba került, a róla szóló könyv az építésszel távoli rokoni kapcsolatban álló, legnagyobb megrendelőjévé váló Pollack–Unger család családfáját is indokoltan látta közölni.

Bár Vidor kezdőként egy pályamunkájában készített historizáló tervet, de sem ő, sem Ágoston nem kapcsolódott érdemben ehhez az itthon erőtel-

jes irányhoz, legszívesebben nyugat- és észak-európai mintákhoz nyúltak, olykor ezeket egészítették ki erdélyi népi megoldásokat idéző faelemekkel.

Vidor Emil életében fordulatot jelentett, hogy 1903-ban megnősült. Feleségének, Freund Reginának az apja tószegi Freund Vilmos volt, az egyik legjelentősebb kőbányai sörgyár tulajdonosa. Vidor számos érdekes és jelentős épületet tervezett a város különböző pontjain, de működését érdemben befolyásolta, hogy a sörgyári épületek tervezése folyamatos munkát jelentett számára. Már túl volt a harmincadik évén, amikor első tervei a 20. század első éveiben megvalósultak. Ezek a Városligeti fasorban épült villák ma is láthatók (az építés sorrendjében 24., 33., 23. szám alatt), izgalmas, eredeti küllemű épületek (a könyv címlapjára a 33. szám alatti, a család számára készült Vidor-villa került), stiláris értelemben szecessziósnak nevezhetők, amennyiben a szót a Jugendstil és az art nouveau szinonimájának tekintjük. Egyik legismeretebb munkája a lipótvárosi Honvéd utca 3. alatti, 1906-ra elkészült, a megrendelő nevére Bedő-házként, 2007-es felújítása óta a Magyar Szecesszió Házaként emlegetett épület. Az utóbbi elnevezés azért érdekes, mert a Lechner Ödön és követői által tervezett, a nemzeti sajátosságok felmutatására törekvő magyar szecessziótól eltérően a tervező itt is nyugati mintákat követett. Az épületet az építészet és iparművészet homogén kapcsolatának mesterműveként emlegetik, a belsőépítészet is részben az önmagát egész életében műépítésznek tekintő Vidor munkája.

A Vidorról szóló monográfia természetesen részletesen tárgyalja az építész 1937-tel záródó munkásságát

és sorsának további alakulását is. Épületei közül kiemelni itt egy, még az első világháború előtti projektet érdemes. Ő, illetve irodája tervezhette meg az 1914-re felépített lipótvárosi Falk Miksa utca 5., 6. és 8. alatti bérházakat és további három épületet a közelben, az Alkotmány, a Szalay, a Honvéd, a Vajkay utcák által bezárt térben, illetve az Újlipótvárosban öt nagy tömbbe szervezett 16 bérházat. Eredetileg valamennyi említett építményt Palatinus-háznak nevezték, de csak az újlipótvárosi tömbökön maradt meg ez a név. Az utóbbiak, a Duna-part látványát is meghatározzák, mind a mai napig városképi jelentőségűek. Bár számos építészeti részlet, továbbá a díszek, a rácsok a kései szecesszió jegyeit viselik, miként az úgynevezett boglyaíves tornyok is, amelyeket a finn és magyar népies stílushoz kötnek (a kisebb tornyok a második világháborúban „elvesztek”), de az építmény domináns vizuális benyomását eredetileg is a tömege, a szigorúnak tetsző külleme határozta meg. Kétségtelen, Vidor addigi teljesítménye alapján nem indokolatlanul kapta a Palatinus Rt.-től ezt a pályafutása legnagyobb léptékű lakóépület-tervezői munkát, de ehhez feltehetően kapcsolati tőkéjére is szükség volt, amit sejtet, hogy a pályázati kiíráson nem is indult, azt más nyerte meg.

Ágoston egyik első megvalósult épülete a lipótvárosi Irányi utca 10. alatti, 1910-ben elkészült, szintén ma is látható ház, amely némileg hasonlít Vidor villáira, amennyiben homlokzata meglehetősen mozgalmas, aszimmetrikus, a kortárs német és finn építészet mintáját követi, ugyanakkor jelentős szerepet kapnak az erdélyi népi építészetet idéző faszerkezetek is. Ahogy Gottdank írja,

ez Ágoston első olyan érett alkotása, amely már mutatja azokat a jellegzetességeket, amelyek az 1914 előtti magyar bérházépítészet első vonalába helyezi őt. Az ekkoriban felépült, Ágoston tervezte további nagy méretű bérházakkal (több az említetthez hasonló stílusjegyeket viselő sarokház) lényegében egy időben fejezték be az építész két izgalmas művét, a budai Nyúl utcai (6. szám), ma is álló villát és az erzsébetvárosi Dohány utcai (44. szám) Hungária fürdőt. A fürdő homlokzata felújítása óta eredeti szépségében látható, egyedisége szembeötlő, mint Gottdank írja, stílusát nehéz egyértelműen besorolni. A Nyúl utcai házat késő szecessziósnak mondja, merészen aszimmetrikus, jelentős népies és egyúttal németes hangulatú faszerkezetekkel.

Korai halála miatt Ágoston aktív építészként szűk tizenöt évet dolgozott, hiszen a világháború kitörésétől már alig készített új tervet. A róla szóló könyv borítóján a részben általa tervezett, 1914-ben elkészült Astoria Szálloda képe látható. Vannak ennél izgalmasabb küllemű épületei is, de városképi szempontból és a történe-

lem szereplőjeként is a ház kiemelt pozícióhoz jutott. 1918–19-ben itt működött a Nemzeti Tanács, itt lakott egy ideig Károlyi Mihály, majd Kun Béla és Szamuely Tibor is. 1944 márciusa után pedig itt rendezték be a Gestapo budapesti központját.

Kétségtelen, hogy Vidor és Ágoston, figyelmet érdemlő, sőt néhány kiemelkedő munkájuk ellenére, kevésbé ismertek és elismertek, mint számos kortársuk, mint például Lechner Ödön, Lajta Béla vagy akár Komor Marcell, Jakab Dezső, Árkay Aladár, Baumgartner Sándor, Quittner Zsigmond, a Vágó fivérek stb. Az ok nyilvánvaló: túl azon, hogy az imént említettek mindegyike jelentős középületeket is tervezett, munkáik olykor eredetibbek, izgalmasabbak vagy csak látványosabbak, mint Vidor és Ágoston házainak többsége. Mindez azonban nem teszi kétségessé a két monográfia indokoltságát és kiválóságát.

Gottdank Tibor: Vidor Emil, a műépítész. Budapest [2022], Balassi Kiadó. 328 oldal, 5800 forint. **Gottdank Tibor:** Egy befejezetlen életmű. Ágoston Emil építész munkássága. Budapest [2025], Balassi Kiadó. 232 oldal, 4000 forint.

Körizs Imre

Mesterhármas

Bognár Péter az utóbbi negyven hónapban három regényt adott ki. Trilógiájának első része, a *Hajózni kell, élni nem kell* 2022 januárjában, a *Minél kevesebb karácsonyt* címet viselő második 2023 októberében, a trilógia záró kötete, az *Elmész, visz-*

szajössz, sose halsz meg pedig e hó közepén jelent meg.

Cselekményük, szerkezetük és szereplőik révén a könyvek teljes értékű, jól működő krimik, bűnügyekkel, nyomozóval és megoldással, de mégis minden dimenziójukban